МОНОГРАФИЯ

СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАР: ЖИНОИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАВСИФ, КВАЛИФИКАЦИЯ ВА ЖАВОБГАРЛИКНИНГ МИЛЛИЙ МОДЕЛИ

ТОШКЕНТ – 2026

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ ИНСТИТУТИ

М.Т. Тургунов, Т.К. Хужанов,
М.Ў. Хасанов

СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАР: ЖИНОИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАВСИФ, КВАЛИФИКАЦИЯ ВА ЖАВОБГАРЛИКНИНГ МИЛЛИЙ МОДЕЛИ

МОНОГРАФИЯ

Тошкент-2026

УДК:
ББК
А 300

Монография ЎзФА Давлат ва ҳуқуқ институти Илмий кенгашининг 2026 йил 25 августдаги 9-сон мажлисида нашрга тавсия этилган.

М.Т. Тургунов, Т.К. Хужанов, М.Ў. Хасанов. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар: жиноий-ҳуқуқий тавсиф, квалификация ва жавобгарликнинг миллий модели / Монография / Масъул муҳаррир: А.Х. Саидов – Тошкент: ЎзФА Давлат ва ҳуқуқ институти, 2026. 243 б.

Масъул муҳаррир: юридик фанлар доктори, академик **А.Х. Саидов**

Тақризчилар:
юридик фанлар доктори, профессор **М.М.Мамасиддиқов**
юридик фанлар доктори, профессор **А.А. Туляганов**

Монографияда сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларнинг жиноий-ҳуқуқий табиати, уларнинг тушунчаси, белгилари ва таснифи, жиноят содир этиш усуллари ҳамда ижтимоий хавфлилик хусусиятлари таҳлил қилинган. Шунингдек, бундай қилмишларни квалификация қилиш, жиноий жавобгарлик субъектини аниқлаш, маъмурий ва жиноий жавобгарлик механизмлари, миллий қонунчиликдаги бўшлиқлар ва ҳуқуқий коллизиялар кўриб чиқилган.

Ишда хорижий мамлакатлар тажрибаси, жавобгарликни такомиллаштиришнинг жиноий-ҳуқуқий механизмлари, хавфга асосланган ёндашув, институционал ва процессуал механизмлар ҳамда жавобгарликнинг миллий моделини шакллантириш масалалари тадқиқ этилган.

Нашр ҳуқуқшунос олимлар, тадқиқотчилар, докторантлар, амалиётчи юристлар ва сунъий интеллектни ҳуқуқий тартибга солиш масалаларига қизиқувчи кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Нашр кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

© ЎзФА Давлат ва ҳуқуқ институти, 2026
© Муаллифлар жамоаси, 2026

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....7-20

I БОБ. СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ЖИНОИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ.....21

1.1-§. Сунъий интеллект тушунчаси, турлари ва ҳуқуқий табиати**.....21-36**

1.2-§. Сунъий интеллектни жиноий ҳуқуқий муносабатлар субъекти сифатида баҳоланишига оид назариялар**.....37-45**

1.3-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар тушунчаси, белгилари ва таснифланиши**.....45-52**

1.4-§. Сунъий интеллект ёрдамида жиноят содир этиш усуллари ва уларнинг ижтимоий хавфлилик хусусиятлар**.....52-62**

1.5-§. Рақамли давлат концепцияси ва унинг институционал-ҳуқуқий хусусиятлари**.....62-67**

1.6-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларни таснифлашнинг жиноий-ҳуқуқий мезонлари**.....67-80**

I БОБ бўйича хулосалар**.....80-85**

II БОБ. СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ ҚИЛМИШЛАР УЧУН ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИКНИНГ АМАЛДАГИ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....85

2.1-§. Сунъий интеллект ёрдамида содир этиладиган жиноят турлари ва уларнинг ҳуқуқий таҳлили**.....86-96**

2.2-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган қилмишларни жиноий-ҳуқуқий жиҳатдан квалификация қилиш масалалари**.....96-112**

2.3-§. Сунъий интеллектдан фойдаланишда жиноий жавобгарлик субъектини аниқлашнинг назарий ва амалий муаммолари**.....112-128**

2.4-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар учун жавобгарлик субъектини аниқлаш муаммоси.....**128-139**

2.5-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг маъмурий ва жиноий жавобгарлик механизмлари**.....140-149**

2.6-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар учун жиноий жавобгарлиги борасида миллий қонунчиликдаги бўшлиқлар ва ҳуқуқий коллизиялар**.....149-158**

II БОБ бўйича хулосалар**.....158-163**

III БОБ. СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАВОБГАРЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....164

3.1-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликни таъминлашнинг институционал ва процессуал механизмлари **164-181**

3.2-§. Миллий моделнинг норматив-ҳуқуқий тузилмаси.....**181-193**

3.3-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликнинг концептуал асослари.....**193-200**

3.4-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар учун жавобгарликни белгилашда хорижий мамлакатлар тажрибаси ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти.....**200-210**

3.5-§. Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар учун жавобгарликни такомиллаштиришнинг жиноий-ҳуқуқий механизмлари.....**210-219**

III БОБ бўйича хулосалар**.....219-225**

ХУЛОСА.....226-235

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР.....236-243

КИРИШ.

Мавзунинг долзарблиги ва зарурати. Дунёда сунъий интеллект технологияларининг жадал ривожланиши ижтимоий муносабатларнинг деярли барча соҳаларига кириб бориши билан бир қаторда, жиноятчиликнинг шакли, усули, кўлами ва содир этилиш механизмига ҳам сифат жиҳатидан янги хусусиятларни олиб кирмоқда. Замонавий сунъий интеллект тизимлари катта ҳажмдаги маълумотларни қисқа вақт ичида қайта ишлаш, инсон нутқи, овози, ташқи қиёфаси ва ёзув услубини ишонарли даражада тақлид қилиш, матн, тасвир, аудио ва видео контентни автоматик яратиш, мураккаб вазифаларни муайян даражада автоном бажариш ҳамда инсоннинг бевосита иштирокисиз кўплаб операцияларни бир вақтнинг ўзида амалга ошириш имкониятига эга бўлиб бормоқда. Мазкур имкониятлар илм-фан, соғлиқни сақлаш, таълим, молия, давлат бошқаруви, саноат ва бошқа йўналишларда катта ижобий натижалар бериши билан бирга, улардан жиноий мақсадларда фойдаланиш хавфини ҳам кучайтирмоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2024 йил 21 мартда қабул қилинган “Барқарор ривожланиш учун хавфсиз, ҳимояланган ва ишончли сунъий интеллект тизимлари имкониятларидан фойдаланиш” тўғрисидаги A/RES/78/265-сон резолюциясида сунъий интеллектнинг тараққиёт учун улкан имкониятлари эътироф этилиши билан бирга, унинг хавфсиз, ишончли ва инсон ҳуқуқларига мувофиқ тарзда ривожлантирилиши зарурлиги алоҳида қайд этилган[1]. 2024 йилда қабул қилинган БМТнинг Глобал рақамли келишувида ҳам сунъий интеллектни халқаро бошқаришда хавфга асосланган, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи, шаффоф ва ҳисобдор ёндашувни шакллантириш глобал вазифа сифатида белгиланган[2]. Бу ҳолат сунъий интеллект билан боғлиқ хавфлар эндиликда фақат техник ёки ахлоқий муаммо эмас, балки шахс, жамият ва давлат хавфсизлигига дахл қилувчи комплекс ҳуқуқий муаммога

[1]United Nations General Assembly. Seizing the opportunities of safe, secure and trustworthy artificial intelligence systems for sustainable development. Resolution A/RES/78/265, adopted 21 March 2024.
[2]United Nations. Global Digital Compact. Annex I to the Pact for the Future. — New York, 2024. Objective 5: Enhance international governance of artificial intelligence for the benefit of humanity.

айланганини кўрсатади. Айниқса, генератив сунъий интеллект воситаларининг кенг оммалашиши фишинг хабарларини автоматик тайёрлаш, ижтимоий муҳандислик усулларини шахсга мослаштириш, зарарли дастурий кодларни такомиллаштириш, сохта ҳужжат ва маълумотлар тайёрлаш, инсон овозини клонлаш, дипфейк тасвир ва видеолар яратиш, ўзганинг шахсини рақамли муҳитда тақлид қилиш, ахборот таъсири ва дезинформацияни оммавийлаштириш каби ҳаракатларни техник жиҳатдан анча осонлаштирмоқда. Europol томонидан олиб борилган тадқиқотларда дипфейк технологияларидан раҳбар ёки бошқа ишончли шахс номидан фирибгарлик содир этиш, далилларни сохталаштириш, шахс розилигисиз интим материаллар яратиш ва бошқа оғир ҳуқуқбузарликларда фойдаланиш эҳтимоли ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар учун янги хавф сифатида баҳоланган[3]. Europolнинг катта тил моделларига бағишланган бошқа таҳлилида эса генератив сунъий интеллект жиноятчиларга ишонарли матнлар тайёрлаш, фирибгарлик ва ижтимоий муҳандислик сценарийларини автоматлаштириш, зарарли рақамли фаолиятни тезлаштириш имконини бериши қайд этилган[4]. Бу жараён жиноят ҳуқуқининг анъанавий категориялари — жиноят субъекти, айб, қасд, эҳтиётсизлик, сабабий боғланиш, жиноят содир этиш воситаси ва усули, иштирокчилик, жавобгарликни индивидуаллаштириш каби институтларни янги технологик муҳит шароитида қайта таҳлил қилишни талаб қилади. Чунки анъанавий жиноятчиликда жиноятчи муайян ҳаракатларни шахсан амалга оширади ва унинг ҳаракати билан ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги боғланиш нисбатан аниқ кузатилса, сунъий интеллект иштирокида дастур ишлаб чиқувчи, модел провайдери, тизимни интеграция қилувчи, оператор, фойдаланувчи ва алгоритм томонидан автоматик амалга оширилган ҳаракатлар ўртасида бир нечта оралиқ бўғинлар вужудга келиши мумкин.

[3]Europol. Facing Reality? Law Enforcement and the Challenge of Deepfakes. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022, updated 2024. DOI: 10.2813/158794.
[4]Europol. ChatGPT — The Impact of Large Language Models on Law Enforcement. Europol Innovation Lab, Tech Watch Flash Report. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023.